

İÇGÜDÜSEL DEĞİL, BİLİNÇLİ TERCİH: ŞEHİR

“Şehir” dediğimiz vakıayı, olguyu dışarıdan bir bakışla müşahede edelim...

“Şehir” denildiğinde herkes kendine göre bir fikir sahibi olur. Her insanın kendine göre bir şehir algısı ve bir şehir tecrübesi vardır. Çağımızda, kırsalda yaşayan insanların bile bir şehir tecrübesi vardır. Bu tecrübe farklı istikâmetlerde gelişebiliyor.

Şehirde görünen şey nedir?

Şehirde hareket, maddi yapı ve bu maddi yapının içinde eylem yapan insanları görüyoruz. Bu, bir manada şehrin panoramasıdır.

Şehrin pitoreskidir, yani zahirî manzarasıdır.

PİTORESK

Resim konusu olacak nitelikte (manzara, nesne vs.), resmi yapılmaya değer, resmi andıran, resimimsi.

Her bir insanın tüm davranışlarında -içgüdüsel, reflektif hareketler hariç- bir tercih, bir bilinç, belirgin bir kimlik tezahürü söz konusu olur. Yani insan davranışları gerek bireysel gerekse toplumsal bilinçten, tercihten, seçimden azade değildir.

Eylemlerimiz -ki seçime ve tercihe dayanmaktadır- aynı zamanda kimliğimizi de açıklayıcı, beyan edici bir niteliktedir. Hatta öyle eylemlerimiz vardır ki bazen kontrolümüz dışında ve istemediğimiz halde kimliğimizi, yani hayata karşı

duruşumuzu çok net ifadelendirir. Ani refleks hareketlerimiz bundan muaftır ama bu refleks hareketlerimizden kalıcı bir birikim de oluşmuyor.

Şehre böyle bakarsak:

Şehir, herkesin bildiği gibi yapay bir oluşumdur. Yani doğada şehir diye bir şey yoktur. Onu toplum/insanlar oluşturur, inşa eder, dönüştürür, muhafaza eder ve kullanır. Sonra gelen yeni kuşaklar da aynı şehirde yaşarlar ve bir manada şehri kullanırlar. Sonrasında şehir bir başka medeniyet tasavvuruna sahip bir toplumun eline de geçebilir.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bazı şehirler sıfırdan inşa edilir, bazıları dönüştürülür, kimliğin diri ve canlı olduğu dönemlerde bu şehirler korunur ve buralarda hayat sürdürülür. Bazı şehirler de kaybolur.

Bir kısım şehirler de terkedilir. Artık toplumun yaşamak için o şehirlere ihtiyacı yoktur. Onlar da sanat tarihinin, arkeolojinin konusudur.

İnsanlardan başka herhangi bir canlının şehri oluşturma yeteneği yoktur.

Bu zamana kadar böyle bir şey görülmedi. O halde şehir insana ait bir olgudur.

İnsanların fiziksel manzarada, pitoreskte gösterdiği hangi tercihler bir şehrin oluşumunda söz konusu olmuştur, hangi yargılar öne çıkmıştır ve hangi değerler vurgulanmıştır da şehir bunların dış mekâna yansımaları olarak vardır?

Şehrin ortaya çıkışına bir kendiliğindenlik atfetsek de o kendiliğindenliğin ardındaki tercihler bütününe varlığından mutlaka söz etmeliyiz. Çünkü vardır.

Şehir toplumsal bir eylemler bütünü olduğundan eylemde tek bir aktör görmeye alışmış olan insan, şehir oluşumunu ilk bakışta kendiliğinden gerçekleştirdi sanabilir.

Gerçekte şehir, bütün bir toplumun, belki uzun bir zamana yayılan ve mutlaka bütünlük taşıyan birçok eylemin sonucu olarak ortaya çıkar. Buraya da şuradan geliyoruz:

İnsanın her hareketi bir seçime ve bir tercihe tâbidir. Yani her hareket akli bir bilinç eseri de olabilir, duygusal bir tercih eseri de...

İnsan dediğimiz varlığın içgüdüleri vardır ama kendisi içgüdülerine tümüyle tâbi olan bir varlık yahut mahlûk değildir.

“Varlık” dediğimizde aslında seküler bir tanımlama yapıyoruz.

“Mahlûk” dediğimiz zaman da “halk edilmiş” manasını yüküyoruz.

Peki, “Kim halk etti?” Bu da vahyi bir söylem oluyor.

İlk bakışta hemen görülen şehrin fizikî yapısı üç ana kategoride ele alınabilir: Hiyerarşik, uniform ve kaotik.

Hiyerarşik yapıli şehir: Adından da anlaşılacağı üzere, hiyerarşik yapıda baskın ve vurgulanmış bir merkez, onun çevresinde bu merkeze itaatkâr ve saygılı diğer şehir öğeleri yer alır. Bu hiyerarşik düzen şehrin silüetinde hemen görüldüğü gibi sokaklarında, caddelerinde gezerken dokusunda da çarpıcı bir biçimde fark edilir.

Hiçbir şey kendiliğinden olmaz. “Bu kendiliğinden oluştu.” gibi bir yaklaşımdaki kendiliğindenliğin ardında bile bir tercihin varlığından söz etmeliyiz. İnsanın her hareketi bir seçime ve bir tercihe tâbidir. Yani her hareket akli bir bilinç eseri de olabilir, duygusal bir tercih eseri de...

Uniform yapılı şehir: Uniform yapılı şehirlerde veya şehir kesimlerinde bir noktanın diğer bir noktadan hiçbir farkı yoktur. Şehir monoton, yeknesak, tekdüze bir görünüm arz eder. Üniforma giymiş ve tekdüzelik gösteren bir yığın gibidir.

Kaotik yapılı şehir: Kaotik yapıda ise her şey her yerde olduğundan bir düzen ve tertipten söz edilemez. Şehir her yönüyle bazen komik bazen tehlikeli sürprizler arz eder.

MEDENİYET TASAVVURU'NUN KISACASI

“İnsanlığın bidayetten (başlangıçtan) bugüne kadar ortaya koyduğu en karmaşık, en üst düzeydeki organizasyonu” dediğimiz büyük olgu, oluşum; şehirdir.

“Şehir neye göre yapılır, yani inşa edilir ya da dönüştürülür ve insanlar neye göre şehirde yaşarlar?”

“Şehrin ardındaki tercihler nelerdir?”

“Şehre biçim veren, fonksiyon kazandıran, şehrin içindeki eylemleri betimleyen tercihler nelerdir?” diye sorduğumuz zaman ortaya şehrin maddi yapısından başka bir vakıa daha çıkıyor.

İşte bu vakıayı analiz edip “Şehir nedir?” sorusuyla konuya eğildiğimizde...

Bir şehir inşa edilirken veya var olan bir şehri, farklı medeniyet tasavvuruna sahip bir toplum ele geçirip de kullanmaya başlarsa o şehri dönüştürmesi ile insanlara hayatta nasıl yaşamaları gerektiğini söyleyen, insan hayatının tümüne yön veren, insan eylemlerini kendine göre sınıflandıran ve sınırlandıran bir başka hadiseyi, bir başka olguyu gündeme getiriyoruz. Bu da “medeniyet tasavvuru”dur.

Şehir...

İlk bakışta maddi, yani bir fiziksel yapıda, herkesin gördüğü; caddesi, sokağı, binası, meydanı vs. olan dinamik, kendi içinde

hareketli, üreten, tüketen ve birikim oluşturan bir hadise olarak gözükür.

Hem de öyle kısa bir zamana yayılmış değil. Belki sürekli, belki başlangıçta biraz daha yoğun, sonra hayat içinde akıp devam eden ve bu nedenle ciddi bir alışkanlık üreten bir eylemler bütünü şeklinde...

Bu eylemler aynı zamanda şehirde yaşayan insan için ciddi birer özgürlük kısıtlayıcısıdır. Ama çoğu insanın bunu algılayacak ne vakti ne de gücü vardır.

Bununla beraber bir şehirde bu üretimin, tüketimin ve birikimin kendine has niteliklerini gözlemleriz. Olaya ülke bazında veya kıta ölçeğinde baktığımız zaman şehirlerin genel koordinasyon ve fiziksel özellikleri itibarıyla de farklı şehirleri ve farklı yaşam biçimlerini de bir arada görürüz ve şöyle sorarız: “Acaba bu farkları ortaya koyan, bu şehirlerin biçimlerinin bu halde olmasını öneren nedir?”

O fiziksel yapılanmanın arkasında onlara o biçimi, o düzeni, o hiyerarşiyi ve tabii ki o estetiği veren bir tercih, bir bilinç vardır. İşte o bilinci sağlayan, insan davranışlarının bireysel ya da toplumsal arka planında yer alan medeniyet tasavvurudur.

O halde soru şu:

“Medeniyet tasavvuru nedir?”

Medeniyet tasavvurunun bir ayağı, hiyerarşik bir değerler sistemidir. Bu değerlerin dış dünyada karşılığı yoktur, ancak iç dünyamızda karşılığı vardır.

Fiziksel yapılanmanın arkasında şehirlere biçimi, düzeni, hiyerarşiyi ve tabii ki estetiği veren bir tercih, bir bilinç vardır. İşte o bilinci sağlayan, insan davranışlarının bireysel ya da toplumsal arka planında yer alan medeniyet tasavvurudur.

Bir değerin dış dünyaya geçmesi ise eylemle hayata yansımaması, yani bir biçim kazanması demektir. Bu olgu, o değerin yaşanır hale geldiğini, yani eylemlerimize yn ve biçim verdiğini gösteriyor.

Ve bu hayata geçiş medeniyet tasavvurunun değerden sonra gelen ikinci oğesi, yani davranış biçimlerine yansımasıdır. Yani siz sevdiğiniz ve inandığınız değerler sistemine göre davranarak bir hayat kurarsınız kendinize.

Her medeniyet tasavvuru kendi değerler sistemine göre bir davranış biçimleri kompozisyonu önerir ve kendi siklerinden bu biçimlere göre davranmalarını, yani eylem yapmalarını ister. Bu isteğin, arzunun yahut emrin gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol etmek için de bir müeyyide sistemi getirir. Bu da medeniyet tasavvurunun ahlk ve hukukudur.

Kısaca söylersek medeniyet tasavvuru, inanılan bir değerler sistemini, bu değerler sistemine göre tanımlanan davranış biçimlerini ve bu biçimleri denetleyen ahlk ve hukuku ihtiva eden bir oluşumdur.

EĞİTİLEBİLİR İÇGÜDÜ + AKIL + DUYGU = İNSAN

Medeniyet tasavvuru “insan”la başlar.

İnsandan başka bir varlıkta medeniyet tasavvuru söz konusu değildir.

Neden?

Çünkü diğer varlıklar içgüdüleriyle yaşarlar.

Bunu nereden anlıyoruz?

Yaşadıkları çevreyi değiştiremiyorlar.

Çok tipik bir örnektir, herkes bunu bilir:

Bütün hayvanlar bin sene önce nasıl yaşıyorlarsa hâlâ öyle yaşıyorlar. Hayvanların yaşama biçimini değiştirenler yine insanlardır.

İnsanlara baktığımız zaman, bırakın bin seneyi, elli sene önceki biçimlerle yaşamıyorlar. Çevreye tasarruf ediyorlar, çevreyi yönetiyorlar, değiştiriyorlar...

Bu yeteneklere sahipler.

Dolayısıyla medeniyet tasavvuru sadece insanlarda olan bir realitedir, bu yüzden önce bireyi ele almalıyız.

Bireyde, yani insanda üç farklı oluşum görmekteyiz.

İçgüdü

Bunlardan ilki “içgüdü” adını verdiğimiz oluşumlar kompozisyonudur. İçgüdü hayvanlarda da vardır. Bu açıdan bakıldığında insanla hayvan ortak özelliklere sahiptir.

En başlıcaları; hayatta kalma içgüdüsü ve neslin, türün devamı içgüdüsüdür.

İnsanlar bu içgüdülerle birey olarak hayatta kalabiliyorlar ve kendilerinden sonraki insanları da bu içgüdüler sayesinde üretiyorlar.

Bu içgüdüler, onların doğal olarak doğuştan sahip oldukları içgüdülerdir. Sonradan kazanılan, yani bilişsel içgüdüler değildir. Yaratıcı, bunları vahyi bir söylemle kimine az kimine çok olmak üzere veriyor ve hepsinde böyle bir içgüdü vardır.

Seküler söylemde ise içgüdüler varlıkla beraber ortaya çıkan ve varlığın içinde programlanmış olgulardır. Bu söylem bunların menşeyini fazlaca araştırmaz.

Bu içgüdülerden iki tanesi çok önemlidir:

Hayatın devamı içgüdüsü ve üreme içgüdüsü.

Bunlar aslında hayvanlarla ortak olan özelliklerimizdir.

İnsanlardaki bu içgüdüler eğitilebilmektedir. Hayvanlarda ise kendi doğal akışı içerisinde, yani bir hayvan bireyi bir başka hayvan bireyini içgüdü bazında eğitemez. Hayvanları içgüdü bazında ancak insanlar eğitebiliyorlar. Ama insanlarda bir birey başka bir bireyi içgüdü bazında eğitebiliyor.

Bu, içgüdülerin özelliğidir.

İnsanlar hayvanların içgüdülerini eğiterek hayvanları iyi ya da kötü davranışa yönlendirebiliyorlar. Ama hiçbir hayvan türü kendi cinsinden birisini içgüdü bazında eğitemiyor.

Aslında burada kendi kendini idare etmekten bahsediyoruz.

Mesela mart ayı geldiği zaman kediye “Miyavlama, ayıp oluyor.” denmez. Kedi miyavlar. Ama insanlara “Miyavlama(!), öyle yapma, ayıp oluyor.” denir.

Birileri birilerini eğitir.

Sonra da “eğitilebilir, eğitilemez, eğitilmemiş” gibi bir fark ortaya çıkar.

Akıl

İnsanlarda var olan ikinci oluşum ise -ki o kısmen hayvanlarda da var- şudur:

Tefrik edebilen bir akıl.

Yani ayırabiliyor, ayırt edebiliyor. Böyle söyleyince şöyle bir soru geliyor aklımıza:

“Neyi ayırıyor ya da ayırt edebiliyor?”

Mesela doğruyu, yanlış ayırıyor. İyiyi, kötüyü ayırıyor. Sevgiyi, nefreti ayırıyor.

Sonra da “İyi ne? Kötü ne? Sevgi ne? Nefret ne?” gibi bir sürü parametre geliyor aklımıza, her parametre bir kavram ve her kavramın mutlaka sınırının çizilmesi ve içinin doldurulması gerekiyor. Lakin bu işi neye göre yapacağız ya da yapmışlar da bize öğretiyorlar?

Burada karşımıza yine medeniyet tasavvuru çıkıyor.

Her medeniyet tasavvuru kendi kavram dünyasını kendine özgü bir biçimde üretir.

Ama hayvanlardaki akıl böyle değil. Onlardaki akıl, yiyeceği ve yemeyeceği şeyleri ayırıyor. Onun içine içgüdü de giriyor. Mesela kediye ciğer vererek sizi gördüğünde ciğeri hatırlamasına alıştıırıyorsunuz. Ya da kötü muamele ederek sizi her gördüğünde kaçmasına sebep oluyorsunuz.

Peki akıl, hayatı kolaylaştırıyor mu?

Hayır! Çok zorlaştırıyor.

Beşer olmanın zorluğu da burada zaten...